

DYSKURS MASKULINISTYCZNY
W LITERATURZE UKRAIŃSKIEJ XX
I POCZĄTKU XXI WIEKU.
WYBRANE ASPEKTY PROJEKTU BADAWCZEGO¹

AGNIESZKA MATUSIAK²
(Uniwersytet Wrocławski)

Słowa kluczowe: literatura ukraińska, modernizm, postmodernizm, studia genderowe, studia nad męskością, studia postkolonialne

Key words: Ukrainian literature, modernism, postmodernism, gender studies, masculinity studies, men's studies, postcolonial studies

Abstrakt: Agnieszka Matusiak, DYSKURS MASKULINISTYCZNY W LITERATURZE UKRAIŃSKIEJ XX I POCZĄTKU XXI WIEKU. WYBRANE ASPEKTY PROJEKTU BADAWCZEGO. „PORÓWNANIA” 12, 2013, T. XII, s. 209–224. ISSN 1733-165X. Prezentowany tekst stanowi propozycję syntetycznego i wieloaspektowego zbadania i opisanie wpływu modernistycznych i postmodernistycznych strategii dyskursu maskulinistycznego na konceptualizację i introwertyzację ukraińskiej tożsamości narodowo-kulturowej kreowanej na łamach literatury ukraińskiej XX – początku XXI wieku. Autorka artykułu uważa, iż maskulinizm w nowożytnej literaturze ukraińskiej, rozumiany przez nią jako transgresyjny typ dyskursywnej krytycznej samoświadomości intelektualnej, bazującej zarówno na wartościach duchowych, jak i cielesnych, ukierunkowany jest na świadomy proces tworzenia postkolonialnego ukraińskiego charakteru narodowego oraz postkolonialnej ukraińskiej kultury i literatury narodowej, zabezpieczanych narodowym instynktem samoobrony.

Abstract: Agnieszka Matusiak, THE DISCOURSE OF MASCULINITY IN UKRAINIAN LITERATURE OF THE 20TH AND 21ST CENTURIES. SELECTED ASPECTS OF RESEARCH PROJECT.

¹ Prezentowany tekst stanowi rozbudowaną wersję referatu wygłoszonego w ramach międzynarodowej konferencji naukowej nt. „Rozvytok osobystosti v umovakh transformatsijnogo suspilstva”, która została zorganizowana przez Uniwersytet im. B. Grinczenki w Kijowie w grudniu 2012 roku.

² Correspondence Address: asia3005@gmail.com

„PORÓWNANIA” 12, 2013, Vol. XII, p. 209–224. ISSN 1733-165X. The present text proposes a synthetic and multi-dimensional investigation and description of the impact of modernist and postmodernist strategies of the discourse of masculinity in conceptualization and introvertisation of the Ukrainian national-cultural identity created by the Ukrainian literature of the 20th century and early 21st century. The author of the this text, considers that masculinity in modern Ukrainian literature, defined as a transgressive type of critical self-awareness of the intellectual discourse – based on spiritual, as well as corporeal, values – is aimed at the conscious process of creating the postcolonial national character and postcolonial Ukrainian culture and literature, as well as securing the national instinct of self-defense.

Mężczyźni narodów imperialnych myślą kategoriami siły. Mężczyźni narodów zniewolonych, ale dumnych, myślą kategoriami wolności. A tacy, jak my, wciąż mają nadzieję, że jakoś to będzie. Nie będzie. Ludzie, którym przyszło cierpieć krytyczną masę poniżeń (i którzy przeżyli), nie mogą być w pełni wartościowymi obywatelami. Ja także nie jestem pełnowartościowym obywatelem, bo cierpię³.

(...) doświadczenie kolonialne jest (...) trwałym psychicznym doświadczeniem, z którym trzeba sobie radzić długo po tym, jak obecna sytuacja kolonialna formalnie się zakończy⁴.

Od stuleci mężczyzna, niczym granitowy pomnik, stał poza wszelką krytyką, uosabiając stabilność, racjonalność i bohaterstwo, czy w zasadzie człowieczeństwo w ogóle. Owa sytuacja jeszcze do drugiej połowy XX wieku wydawała się tak oczywista, że jej niepodważalność nie podlegała jakiegokolwiek dyskusji. Jak słusznie zauważył Pierre Bourdieu, ta uprzywilejowana pozycja mężczyzn mogła w tak doskonałej kondycji przetrwać do czasów najnowszych nie tylko dlatego, że była wsparta na niezachwianych podwalinach praktycznych, ekonomicznych, prawnych, politycznych etc., ale głównie dlatego, iż paralelnie była reprodukowana przez rodzinę, religię, system oświatowy oraz wszelkiego rodzaju instytucje państwowe⁵. To one powielały męski *habitus*, tę matrycę percepcji, myślenia i działania, która narzucała wszystkim członkom społeczeństwa horyzont adrocentryczny, generujący staranny podział na płcie, istniejące między nimi różnice oraz wynikające stąd miejsca w obszarach symbolicznych, które plasowały mężczyznę na pozycji nadrzędnej, a kobietę – podrzędnej. Męski *habitus* okazał się rodzajem przemocy symbolicznej, która niedostrzegana gołym okiem i wyrafinowana w swym działaniu, była niezwykle trwała i skuteczna⁶. Co więcej, *habitus* ów tak

³ L. Kostenko, *Zapysky ukrains'kogo samašedšogo*. Kyiv 2011, c. 96 (tłum. własne – A.M.).

⁴ A. Loomba, *Kolonializm/Postkolonializm*. Przeł. N. Bloch. Poznań 2011, s. 195.

⁵ Zob.: P. Bourdieu, *Męska dominacja*. Przeł. L. Kopciewicz. Warszawa 2004, s. 101.

⁶ *Ibidem*, s. 45–46.

bardzo się znaturalizował, że stał się narzędziem i metodą opisu dla grup zdominowanych⁷.

Sytuacja uległa zmianie dopiero wraz ze skonkretyzowaniem się w zachodnim dyskursie naukowym studiów genderowych, które wyłoniły się w ramach feminizmu akademickiego. Trzeba oddać sprawiedliwość, iż to właśnie wzmożona dyskusja feministek „drugiej fali”, dotycząca „samej istoty różnic między płciami i pojęcia »kobiecość« przyczyniła się do powstania wielu, wcześniej nie do pomyślenia, pytań dotyczących psychologii i seksuologii kobiet, a przez to do odkrycia i odmitologizowania ukrytych dotąd mechanizmów społecznych, kulturowych i religijnych, kształtujących zachowanie kobiece, przedtem uważane za naturalne”⁸. Niewątpliwie dyskusja ta w pierwszej kolejności stała się bodźcem do stworzenia »nowej tożsamości kobiecej«⁹, jednak w konsekwencji fakt ów sprowokował mężczyzn do przyjrzenia się własnej tożsamości, a dalej – do konieczności przewartościowania obowiązującego paradygmatu męskości¹⁰. W obliczu radykalnie wzmożonej socjalizacji współczesnych kobiet, a zwłaszcza w świetle nasilającego się procesu „zacierania się” różnicy płciowej¹¹, mężczyzna stanął „oko w oko” z dramatycznym pytaniem: „[c]o to właściwie znaczy być mężczyzną? Szczególnie, jeśli żyje się w świecie podejrzeń, rozchwianych dyskursów i szybkich społecznych przemian. Czy oznacza to cokolwiek poza tym, co oznacza, czyli prostym i oczywistym schematem interpretacyjnym, stereotypem wpojonym w dzieciństwie w związku z pewnymi oczywistymi faktami biologicznymi? A może określa się dalej: mężczyzna to ktoś, kto jest męski. Wówczas otrzymujemy jeszcze jedno pytanie, czym jest męskość? [...] Czy może być mężczyzną ktoś, kto nie posiada żadnych męskich cech? I kto decyduje, jakie cechy są męskie, a jakie kobiece?”¹².

Na te i wiele innych pytań, nastawionych na staranne diagnozowanie, wnikliwe analizowanie i rzetelne opisywanie przejawów opresywności kultury patriarchalnej, starają się odpowiedzieć intensywnie rozwijające się obecnie w środowiskach uniwersyteckich *Masculinities Studies* oraz *Men's Studies*. Skutecznie demontują one

---

⁷ E. Ardener, *Belief and the Problem of Women*, w: *The Interpretation of Ritual. Essay in Honour of A.I. Richards*. Red. by J. S. Lafontaine, London 1972, s. 135–158.

⁸ B. Limanowska, *Między nami masochistkami. Nowa tożsamość, stare stereotypy*, w: *Głos mają kobiety. Teksty feministyczne*. Red. S. Walczewska. Kraków 1992, s. 39.

⁹ J. Messerschmidt, prowadzący aktywne studia nad męskością, wręcz twierdził, że gender to okulary, przez które dostrzega się tylko kobiety. Zob.: Idem, *Masculinities and Crime. Critique and Reconceptualization of Theory*. Lanham 1993.

¹⁰ Zob.: J. H. Pleck, *The Myth of Masculinity*, Cambridge 1984, a także: *Masculinity and femininity: Stereotypes/Myths, Psychology and Role of Culture*. Ed. by J. M. Acton, E. Vasquez. New York 2013.

¹¹ Szerzej o znaczeniu „zacierania się” różnicy płciowej w kontekście zakłócenia męskich podstaw klasycznej podmiotowości zob.: R. Braidotti, *Patterns of Dissonance*. Cambridge 1991.

¹² K. Dunin, *Wysokie obcasy*. Warszawa 2002, s. 90.

przeświadczenie o represji ze strony patriarchy jedynie kobiet, zwracając tym samym uwagę na negatywny wpływ stereotypów męskości (zwłaszcza tzw. twardej uznawanej za „prawdziwą”) zakorzenionych w obiegu kulturowo-społecznym, a także na praktyki działające destrukcyjnie w procesach kreowania męskiej tożsamości płciowej, „które potrafią osiągnąć absurdalne rozmiary, narzucając mężczyznom obowiązek potwierdzania – w każdej chwili – swojej męskości”¹³. A zatem dziś wyraźnie już widać, że męskość nie jest dana, ale że trzeba ją nieustannie zdobywać, czyli, parafrazując Simone de Beauvoir i jej słynną maksymę z 1949 roku z *Drugiej płci*, „nikt nie rodzi się mężczyzną, lecz się nim staje”. *De facto* męskość musi zostać wytworzona, niejako wyprodukowana, by nie rzecz – „sfabrykowana”. Mężczyzna okazuje się więc swego rodzaju artefaktem i jako taki zawsze ryzykuje, że jego słabości zostaną zdemaskowane¹⁴.

Badań nad rolą ideału mężczyzny jako źródła jego alienacji i powodu nieporozumienia w kontaktach z kobietami pierwsi podjęli się amerykańscy teoretycy nauk społecznych w połowie lat 70. minionego stulecia. To właśnie wtedy powstały pierwsze opracowania naukowe o męskości, aczkolwiek utrzymane w dość agresywnym tonie odpowiadającym ówczesnym tendencjom promaskulinistycznym¹⁵. W ich świetle winę za destabilizację utrwalonego przeciwieństwa płci i zatarcie stałych tożsamościowych punktów orientacyjnych ponosi wojujący feminizm lat 60-tych¹⁶. Owa wina polegała zaś na tym, że – jak trafnie stwierdziła Badinter – feministki „jedynie i aż” obaliły dotychczasową definicję męskości, opartą na zasadzie dominacji nad kobietą i zajmowania wobec niej pozycji uprzywilejowanej, z której założenia miało wynikać, że mężczyzna jest silniejszy, inteligentniejszy, odważniejszy, bardziej odpowiedzialny, bardziej kreatywny, bardziej racjonalny, zaś owo „bardziej” miało stanowić usprawiedliwienie dla dominowania i represjonowania kobiety. A więc bycie mężczyzną, jak zauważył Bourdieu,

---

¹³ P. Bourdieu, op. cit., s. 64. Roger Horrocks uważa, że ceną za latami hołubioną patriarchalną męskość jest głęboko zraniona tożsamość współczesnego mężczyzny, który tylko połowicznie jest człowiekiem, bowiem zmuszony został wyrugować ze swej osobowości wszystko to, co twórcze, co wrażliwe, a co związane w nim samym z aspektem kobiecym. Zob.: idem, *Masculinity in crisis: myths, fantasies and realities*. New York 1994.

¹⁴ Zob.: E. Badinter, *XY. Tożsamość mężczyzny*. Wstęp M. Janion, tłum. G. Przewłocki. Warszawa 1993, s. 24, passim; D. L. Collinson, J. Hearn, *Men and masculinities in Work, Organizations and Management*, w: *Handbook of Studies on Men and Masculinities*. Ed. M. S. Kimmel, J. Hearn and R. W. Connell. Thousand Oaks 2005, p. 289–310.

¹⁵ Zob. np.: P. J. Burke, J. C. Tully, *The Measurement of Role Identity*. “Social Force” 1977, 55(4), s. 881–897; E. Wilson, *On Human Nature*. Cambridge 1978; G. J. McCall, J. L. Simmons, *Identities and Interactions. An Examination of Human Associations in Everyday Life*. New York 1978.

¹⁶ Por.: J. Lorber, *Paradoxes of Gender*. New Haven 1996. Interesującą próbę podsumowania wpływu feminizmu na mężczyzn przynosi książka V. J. Seidlera *Rediscovering Masculinity. Reason, Language and Sexuality*. London–New York 1989, jak również artykuł: J. K. Gardiner, *Man, Masculinities and Feminist Theory*, w: *Handbook of Studies on Men...*, op. cit., s. 35–50.

oznaczało od razu pozycję, z której wynika władza. W przekonaniu socjologa, to właśnie ta męska samowiedza, owo męskie *illutio*, tworzyło fundament pod *libido dominandi* – potrzebę bycia stroną dominującą w kontaktach interpersonalnych¹⁷.

*

Głównym bodźcem, jaki sprowokował moje zainteresowanie się dyskursem maskulinistycznym w literaturze ukraińskiej XX – pocz. XXI wieku w świetle bujnie rozwijających się współcześnie badań genderowych, okazał się doskwierający brak osobnego i syntetycznego opracowania monograficznego niniejszego zagadnienia. Obecne od kilkudziesięciu lat w świadomości zachodniej badania nad płcią społeczno-kulturową do 1991 na Ukrainie nie mogły istnieć, gdyż niemal cały XX wiek opierał się w ZSRR na kultywowaniu wizji, w różnorodnych inwariantach, nowego typu człowieka sowieckiego, będącego w zamyśle partii pozbawioną indywidualności oraz wymiaru cielesnego i seksualnego jedną z wielu śrubek niezbędnych do zbudowania sprawnie funkcjonującej maszyny systemu radzieckiego. Po uzyskaniu niepodległości w 1991 roku na Ukrainie rozpoczęto proces odbudowy ukraińskiej tożsamości narodowej w miejsce dotychczasowej radzieckiej, ponadnarodowej. Mimo że istotność re-konstrukcji nie tylko ukraińskości, ale również kobiecości i męskości w swej twórczości zawarli jeszcze w latach dziewięćdziesiątych tacy pisarze, jak m.in. Oksana Zabuzko (w wydanej w 1996 powieści *Polovi doslidzennia z ukraińskogo seksu* autorka zwraca uwagę na destrukcyjny wpływ *biowładzy* systemu sowieckiego na ukraińską ujarzmioną męskość) i Jurij Andruchowycz (*Rekreacii* 1992, *Moskoviada* 1993, *Perverzia* 1996), to ich dotyczące piętna sowieckości teksty nie doczekały się do dziś poważniejszych analiz konstruktywnie łączących perspektywę studiów genderowych i postkolonialnych.

Natomiast sam problem dyskursu maskulinistycznego istnieje w literaturoznawstwie ukraińskim marginalnie, co oznacza dla badacza podejmującego ową problematykę konieczność odkrycia dla literatury ukraińskiej tego, co w zachodniej, jak również w rosyjskiej, a także i polskiej literaturze przedmiotu, zostało już (stosunkowo) dawno dostrzeżone. Pomimo tego warto zauważyć, że wielu ciekawych analiz klasycznych tekstów ukraińskiej literatury z perspektywy *gender studies* dokonali m.in. Tamara Hundorowa, Wira Ahejewa, Marko Pawłyszyn, Svitła-

---

¹⁷ P. Bourdieu, op. cit. Zob. też: R. Connell, *Gender and Power*. Cambridge 1987; idem, *Masculinities*. Berkley 1995; D. Z. Demetriou, *Cornell's Concept of Hegemonic Masculinity. A Critique*. "Theory and Society" 2001, № 30, c. 377–361; R. Connell, J. W. Messerschmidt, *Hegemonic Masculinity. Rethinking the Concept*. „Gender&Society” 2005, № 19(6), ss. 829–859; M. Moller, *Exploiting patterns: a critique of hegemonic masculinity*. "Journal of Gender Studies" 2007, 16 (3), s. 263–276; Ch. Beasley, *Rethinking Hegemonic Masculinity in a Globalizing World*. "Men and Masculinities" 2008, 11, s. 86–103; J. W. Messerschmidt, *Engendering Gendered Knowledge: Assessing the Academic Appropriation of Hegemonic Masculinity*. „Men and Masculinities" 2012, 15(1), s. 56–76.

na Kobets; choć dotyczyły one przede wszystkim aspektu feministycznego. Jedynie Sołomyja Pawłyyczko podjęła się próby nowatorskiej analizy tekstów Ahantanheła Kryms'kiego w nieukończonyj, jak wiadomo z powodu tragicznej śmierci, książce *Natsionalizm. Seksualnist'. Orientalizm. Skladnyj svit Agatangela Kryms'kogo* (2001). Interesujące badania szczątkowe nad ukraińskim maskulinizmem znajdują się także w pracy Niły Zborowskiej *Kod ukraińsk'koj literatury. Proekt psychoistorii ukraińskoi literatury* (2006), aczkolwiek również poprowadzone w kontekście krytyki feministycznej. Narodowa męskość ukraińska stanowi także temat pisanych po rosyjsku esejów m.in. Nataliji Zagurskiej, Siergieja Żerebkina, Aleksandra Szaszki-na i Aleksandra Sałagajewa. Temat seksualności/płciowości możemy też zaobserwować w eseistyce Oksany Zabużko i Jurija Andruchowycza¹⁸.

W związku z powyższym celem podjętej przeze mnie problematyki jest syntetyczne oraz wieloaspektowe zbadanie i opisanie wpływu modernistycznych i postmodernistycznych strategii dyskursu maskulinistycznego na konceptualizację i introwertyzację ukraińskiej tożsamości narodowo-kulturowej kreowanej na łamach literatury ukraińskiej XX i początku XXI wieku. Przedmiot badań stanowi tu maskulinizm, definiowany przeze mnie jako transgresyjny typ dyskursywnej krytycznej samoświadomości intelektualnej, która, bazując na wartościach zarówno duchowych, jak i cielesnych, ukierunkowana jest na świadomy proces tworzenia postkolonialnego ukraińskiego charakteru narodowego oraz postkolonialnej ukraińskiej kultury i literatury narodowej.

Główna hipoteza badawcza tak ujętego problemu zakłada, iż dyskurs maskulinistyczny, rozgrywający się w dynamicznych napięciach wewnątrz kultury ukraińskiej, należy uznać za wartość pozytywną, obdarzoną mocą długiego trwania, aktywnie kreatywną, bo prowokującą modernizację kultury ukraińskiej oraz produktywną, bo określającą kształt i jakość procesów postmodernistycznych zachodzących we współczesnej literaturze ukraińskiej. W takim aspekcie maskulinizm stanowi organiczny komponent fundamentalnych punktów węzłowych w rozwoju kultury i literatury ukraińskiej XX – początku XXI wieku, zasadzających się na

---

¹⁸ Już po napisaniu tego tekstu odnalazłam informację, iż w Berdiańskim Państwowym Uniwersytecie Pedagogicznym, jako pokłosie konkursu pt. „Čolovik i maskulinnist' u plošini tekstu”, zorganizowanego przez Centrum Badań Genderowych, jest przygotowywany do druku interdyscyplinarny tom poświęcony dyskursowi maskulinistycznemu, w tym również i w literaturze ukraińskiej. Zob.: L. Taran, *Maski maskulinnosti* – <http://litakcent.com/2013/05/22/masky-maskulinnosti/#respond> [data dostępu: 22.05.2013]. Natomiast jesienią 2012 roku ukazała się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu w Toronto anglojęzyczna zbiorowa monografia pt. *Gender, Politics, and Society in Ukraine* (Ed. by O. Hankivsky and A. Salnykova), w której współczesnej ukraińskiej problematyce maskulinistycznej zostały poświęcone dwa rozdziały: A. Riabchuk, *Maculinity in Soviet and Post-Soviet Ukraine: Models and their Implications* (p. 204–224) oraz T. Bureychak, *Homeless Men and Masculinity Crisis in Contemporary Ukraine* (p. 326–360). Niestety, w publikacji tej, napisanej z perspektywy nauk społecznych, zabrakło omówienia literaturoznawczego dyskursu maskulinistycznego.

opozycjach: ukrajinofilstwo/narodnictwo *versus* modernizm i postmodernizm oraz dyskurs kolonialny – antykolonialny i postkolonialny.

Dlatego też istota podjętych przeze mnie badań będzie się koncentrować wokół następujących kluczowych trajektorii badawczych:

- geneza dyskursu maskulinistycznego w nowożytnej kulturze europejskiej;
- wyjaśnienie źródeł kulturowych oraz zbadanie oddziaływania dyskursu maskulinistycznego na nowożytną literaturę ukraińską w perspektywie jej przynależności do wspólnoty europejskiej i jej charakteru narodowego do końca XIX wieku;
- wielopłaszczyznowe przedstawienie w perspektywie diachronicznej i synchronicznej kształtowania się dyskursu maskulinistycznego, jego trwania i wewnętrznych przemian w obrębie literatury ukraińskiej XX – początku XXI wieku w relacjach zarówno z rodzimą tradycją, jak i wiodącymi zjawiskami kultury Zachodu doby modernizmu i postmodernizmu wpisanymi w dyskurs postkolonialnych studiów genderowych.

Prognozowane rezultaty końcowe tak pomyślanego zadania zakładają krytyczną postkolonialną reinterpretację ukraińskiego procesu historycznoliterackiego z zamiarem wieloaspektowego wyświetlenia w nim momentów i zjawisk przełomowych, transgresyjnych, które prowadziły do rozpadu starych koncepcji światopoglądowo-estetycznych i sprzyjały formowaniu się nowych paradygmatów myślowych, prowokujących proces modernizacji literatury ukraińskiej XX – początku XXI stulecia. Zastosowanie optyki postkolonialnej w oparciu o filozofię postmodernizmu i studiów genderowych powinno zaś wykazać, iż maskulinizm i generowany przez niego dyskurs maskulinistyczny jako wyznacznik wysokiego modernizmu stanowił fundamentalny stymulator w procesie kreacji nowoczesnej literatury ukraińskiej: nadawał jej charakteru europejskiego, lecz zarazem rzeźbił jej kształt narodowy, nadając jej status literatury postkolonialnej.

Ramowy plan rozdziałów monografii, która zaplanowana jest jako zwieńczenie działań badawczych prezentowanego zamysłu, przedstawia się następująco¹⁹:

I Ogląd dyskursu maskulinistycznego w nowożytnej kulturze i literaturze europejskiej.

II Źródła kulturowe dyskursu maskulinistycznego w kulturze i literaturze ukraińskiej XIX wieku.

III Dyskurs maskulinistyczny w literaturze ukraińskiej XX – początku XXI wieku.

---

¹⁹ Pragnę zwrócić uwagę, iż w nazwach wielu rozdziałów świadomie posługuję się stereotypowymi określeniami związanymi z poszczególnymi zjawiskami literackimi czy postaciami konkretnych pisarzy. Intencją moją nie jest jednak chęć utrwalania owych stereotypów, lecz zamiar wręcz odwrotny: ich konstruktywna dekonstrukcja (wraz z całym bagażem ideowo-znaczeniowym treści, kryjących się za ich fasadą), mająca na celu nadanie im nowej jakości w zrewitalizowanym wymiarze historycznoliterackim.

1. Przełom XIX i XX wieku: od „męskości miękkiej” do męskości hegemonialnej.

2. „Ojcowie i synowie”. Modernistyczny dyskurs „autentycznej męskości” w literaturze ukr. lat 10. XX wieku.

3. „Męska kobiecość” versus „kobieca męskość”, czyli dyskurs maskulinistyczny w świetle ukraińskiego feminizmu „pierwszej fali”.

4. Anarchizujący maskulinistyczny dyskurs heterogeniczny w dobie dojrzałego modernizmu lat 20. XX wieku.

5. Homo sovieticus, czyli mit o socrealistycznej męskości w literaturze ukraińskiej lat 30.-50. XX wieku.

6. Zachodnioukraiński dyskurs maskulinistyczny w literaturze lat 20.-30. XX wieku.

7. „Aktywny romantyzm” i „grand styl” dyskursu maskulinistycznego ukraińskiej literatury emigracyjnej w okresie międzywojnia.

8. W poszukiwaniu „wielkiej literatury”: dyskurs maskulinistyczny w kręgu pisarzy MUR-u.

9. Maskulinizm spod znaku „Grupy Nowojorskiej”.

10. Męstwo jako projekt w twórczości pisarzy pokolenia lat 60./70. XX wieku.

11. Postczarnobyłski dyskurs maskulinistyczny w dobie ukraińskiej tranzycji ustrojowej lat 80.-90. XX wieku.

12. I znów „jedyne prawdziwe mężczyzna”, czyli dyskurs maskulinistyczny w prozie Oksany Zabuzko oraz Liny Kostenko w kontekście ukraińskiego postfeminizmu.

13. Noeawangarda literacka w poszukiwaniu ukraińskiej postkolonialnej męskości lat 2000 (między globalizacją a globalizacją).

W świetle tak wyabstrahowanej problematyki kluczowe jest jasne wyartykułowanie faktu, iż w tradycyjnej kulturze ukraińskiej, w tym także i literaturze, ukształtowanej na wartościach patriarchalnego świata wiejskiego, maskulinizm przybrał postać zdeformowaną, wyraźnie odbiegającą w swej specyfice od powszechnie obowiązującego kanonu zachodniej hegemonialnej męskości, bazującej na wartościach świata zurbanizowanego, gdzie bycie mężczyzną oznaczało *a priori* pozycję, z której wynika władza²⁰. Natomiast odmienny status tradycyjnej ukraińskiej męskości spowodowany był specyficzną sytuacją historyczno-polityczną Ukrainy, której kultura w wyniku skomplikowanych procesów dziejowych podlegała długotrwałej kolonizacji, w rezultacie czego narodowy/ukraiński dyskurs maskulinistyczny został zdecydowanie osłabiony przez zewnętrzny siłowy dyskurs maskulinistyczny imperium, który męskości ukraińskiej nadał wyraźnie sferminizowany charakter. W konsekwencji ów „miękki patriarchy” ukraińskiego

²⁰ Por. A. McClintock, *Imperial Leather: Race, Gender, and Sexuality in the Colonial Contest*. London 1995.

świata kolonialnego zaprojektował zmarginalizowaną pozycję kultury ukraińskiej, która w obliczu dominującej „opresyjnej męskości” kultury imperialnej została skazana na podporządkowanie i milczenie. Wyrazem zaś masochistycznego cierpienia (we freudowskim tego określenia znaczeniu) ukraińskiej męskości w klasycznej literaturze ukraińskiej okazał się topos samotnej, zapłakanej, skrzywdzonej, sponiewieranej i zniesławianej przez oprawców-przybłądy Matki/Ukrainy, którego ostateczny wizerunek, rzutujący na przyszłość ukraińskiego dyskursu maskulinistycznego, znalazł swe skonkretyzowanie w twórczości narodowego wieszczka Tarasa Szewczenki. Ów topos skonkretyzował się systemie wartości, które Jewhen Małaniuk określił syndromem kolonialnego małosyjsztwa, rodzącego – jak dodawał Mykoła Chwyłowy w swej głośniej powieści pt. *Słonki* – „narodowych kastratów”, „zkatoryniałych paseistów” o „zakobziarzonej/sentymentalnej psychice”, bez sztywnego/męskiego kręgosłupa narodowego, słowem: niezdolnych do buntu zniewieściałych „niewolników” z zaszczepionym w psychice szeregu kolejnych pokoleń paraliżem woli działania, stygmatyzującym negatywnie ukraińską mentalność narodowo-kulturową kolonialnym jarzmem kobiecej infantylności i podporządkowania, prowadzącego w konsekwencji do nie tylko fizycznej, lecz – co gorsza – duchowej denacjonalizacji Ukraińców. Fakt ów w rezultacie sprowokował wyniknięcie w literaturze (kulturze) ukraińskiej sentymentalno-patriotycznej retoryki z przewagą pierwiastka uczuciowego nad intelektualnym, jaka podświadomie zrodziła poczucie „niepełnowartościowości” i zazdrości w odniesieniu do Europy, bazującej na „silnej męskości” (ze wszystkimi właściwymi jej atrybutami, tj. racjonalizmem, egocentryzmem, stylistycznym ascetyzmem), a dalej – romantyczne pragnienie racjocentrycznego, konstruktywnego początku i prawa uosabianego przez figurę Ojca, doganiania cywilizacyjnego postępu bazującego na hegemonialnej, patriarchalnej państwowości. W takim właśnie kontekście wyrósł kolonialny narodnicki kanon kulturowy, samowyróżający się w patriotycznej i sentymentalno-etnograficznej nostalgii za „autentyczną męskością”, dla której wzorcem idealnym stała się hetmańska kozaczyzna, zawierająca w sobie siłę i władzę. Jednakże ów hermetyczny monostylistyczny dyskurs narodowo-kulturowy, reprezentujący „jeden głos jednej wspólnej rodziny twórców”, który represjonował wszelką heterogeniczność (uczyniwszy Tarasa Szewczenkę „Wielkim Kobziarzem”, a Frankę „Kamieniarzem”), był skierowany li tylko na strategię podtrzymywania i zachowywania ukraińskości, bez możliwości swobodnej kreacji nowych światów, nowych produktywnych dyskursów.

W latach 90-tych XIX wieku w opozycji do narodnictwa i właściwego mu światopoglądu pasywnej narodowej i kulturowej męskości wyłania się aktywny i anarchizujący heterogeniczny kontradyskurs modernizmu, kierujący uwagę ukraińskich elit na działania zmierzające nie tyle do podtrzymywania ukraińskiej tożsamości narodowej, ile na kreowanie wartości, z jakich owa tożsamość jest/powinna być konstruowana. Pod koniec XIX stulecia było już oczywiste, że model małosyjsj-

skiej kultury wpisanej w retorykę kolonialnej romantycznej ludowości wyczerpuje się. To wówczas w kulturze ukraińskiej realnych kształtów nabiera dyskurs feministyczny, który biorąc na siebie funkcję modernizatora rodzimego dyskursu kulturowego, oraz prowokując ciekawą i produktywną inwersję „męskiej kobiecości” (posiadającą *nota bene* swoją reprezentację na przestrzeni całego XX wieku – Łesia Ukrainka, Olha Kobylanska, Natała Kobrynska, Oksana Laturynska, Ołena Teliha, Lina Kostenko, Oksana Zabuzko), dokonuje dekonstrukcji zdecydowanie słabszego intelektualnie antropocentrycznego modelu ukraińskiej kultury i literatury narodnickiej opartej na „kobiecej męskości”.

Wówczas też pojawia się nowe pokolenie pisarzy mężczyzn, którzy wchodzą w otwarty konflikt z pokoleniem ojców-narodników. Młodzi twórcy, świadomi nowej jakości pokoleniowej swej twórczości, dającej priorytet estetyce, zaprzeczają tym samym ukrajinofilskim zasadom patriotycznie nasyconej i ideologicznie zaangażowanej literatury narodnickiej. Ta zmiana jakościowa, sukcesywnie rozwijana i pogłębiana, znamionuje działania literacko-artystyczne modernizmu ukraińskiego na każdym etapie jego rozwoju, tj. od lat 90. XIX wieku do lat 60. XX wieku („Młoda Muza”, „Ukraińska Chata”, Wołodymyr Wynnyczenko, Mychajł Semenko i futuryści, pokolenie lat 20. na czele z Mykołą Chwyłowym i całym środowiskiem WAPLITE, Mykoła Zerow i neoklasycy kijowscy, Jewhen Małaniuk, Dmytro Doncow i twórcy „Praskiej Szkoły” z właściwym im „aktywnym romantyzmem” i tzw. „grand” stylem, pisarze „MUR”-u z jego liderami Wiktorem Petrowem/ Domontowyczem i Ihorem Kosteckim oraz Ułasem Samczukiem, czy wreszcie „Grupą Nowojorską”). Przede wszystkim radykalnej zmianie ulega wówczas: koncepcja adresata literatury – nie lud, a naród; zadania literatury – nie egalitarne niesienie kaganka oświaty, a wyszukany elitaryzm; i sama wizja/koncepcja literatury ukraińskiej jako narodowej – nie introwertyczna literatura „dla domowego użytku”, ale literatura otwarta na Europę; i wreszcie zmianie ulega także kanon literacki/kulturowy – następuje przejście od jego monocentrycznego do policentrycznego modelu. A wszystkie te zmiany wpisane zostają w antagonizm wysokiego hegemonialnego maskulinizmu zachodnioeuropejskiej moderny, symbolizującej wysoki potencjał twórczy, ze słabą „wykastrowaną” męskością narodową/ukraińską/narodnicką, utożsamianą z twórczą impotencją. Kwestie związane z gender stają się wówczas jednym z kluczowych wyznaczników światopoglądu „wysokiego modernizmu”²¹.

Wraz z nastaniem w latach 30. XX wieku socrealizmu i eksterminacją twórców „rozstrzelanego odrodzenia” następuje symboliczna śmierć modernizmu, a w ślad za tym i radykalna zmiana samego dyskursu maskulinistycznego. Socrealistyczna propaganda lat 30.–50. XX wieku wylansowała stereotyp pozytywnego bohatera,

²¹ Por. I. Kostets'kyi, *Stefan George. Osobystist', doba, spadščyna*. W: idem, *Tobi naležit' tsilyj svit*. Kyiv 2005.

stanowiącego ucieleśnienie bolszewickiego marzenia o silnej i pięknej męskości jako nieodłącznej składowej nowego antropologicznego wzorca, tj. człowieka radzieckiego, którego realną wersję Aleksander Zinowiew określił później mianem *homo sovieticus*. Normatywny model prawdziwej męskości został definiowany przez hegemoniczny obraz mocno androgynicznego mężczyzny, aktywnego „radzieckiego patrioty”, uczestnika heroicznych procesów industrializacji kraju, potem Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, a następnie jego odbudowy ze zniszczeń wojennych. Był to „syn narodu”, którego życiowym powołaniem było wypełnienie obowiązku wobec ojczyzny. Jego droga życiowa stanowiła sprawę wagi państwowej: to droga budowniczego potęgi państwa radzieckiego, to droga żołnierza-wyzwoliciela, niosącego pokój i nowy socjalistyczny ład uciemżonym przez hitleryzm narodom Europy Środkowo-Wschodniej. W ten sposób życie radzieckiego mężczyzny wypełnione było po brzegi klarowną treścią i jednoznacznym sensem: służba ojczyźnie (partii, klasie, narodowi, rodzinie), a jej wierne i sumienne wykonywanie było nagradzane mianem bohaterstwa. I to właśnie ono, bohaterstwo, stanowiło konstytutywną cechę prawdziwego mężczyzny w dyskursie socrealistycznym; mężczyzny, gotowego poświęcić życie w walce z oczywistym wrogiem, gotowego zrezygnować z życia prywatnego i złożyć je w ofiarnym hołdzie na ołtarzu Superpaństwa. Dodajmy, był to obrońca ojczyzny, ale rozumianej dość specyficznie – jako ojcowizny, w której rola ojca przypadła wielkim przywódcom rewolucji: najpierw Leninowi, a potem bezwzględnie Stalinowi (tu należy mieć na względzie wybrane teksty takich pisarzy, jak: Iwan Łe, Wołodymyr Kuz'mycz, Petro Pancz, Jakiw Kaczura, Natalia Zabiła, Ołeksandr Kopyłenko, Semen Szklarenko, Iwan Kyrylenko, Ołes' Donczenko, Anatolij Szyjan, Jurij Szowkoplas, a także Ołeksandr Dowżenko, Ołes' Honczar, Wasyl Kozaczenko, Jakiw Basza, Jurij Smołyecz, Wasyl Kuczer, Jurij Zbanacki, Leonida Smilians'ki, Arkadij Lubczenko – ten ostatni jako autor dzienników²²).

Na fali odwilży chruszczowowskiej i postalinowskich rozliczeń „kultu jedności” wyłania się nowe pokolenie twórców, tzw. „sześćdziesiątników”, którzy dążąc do odtabuizowania rodzimego kanonu literackiego (kulturowego) dyskurs maskulinistyczny, a przede wszystkim immanentne z nim męstwo, traktują jako fundamentalny wyznacznik swej twórczości (na tle innych reprezentantów owego pokolenia warto tu w pierwszej kolejności przyjrzeć się poezji Wasyla Stusa, Liny Kostenko, Iwana Dracza, Dmytra Pawłyckijki oraz Borysa Olijnyka, a także prozie Hryhora Tiutiunnyka, Romana Andrijaszkyka czy Jewhena Hucyły).

Z kolei w okresie późnego socrealizmu lat 70. i początku lat 80. XX w., kiedy mocno już wietrzały radzieckie ideały (i nie pomagały usilne starania władzy, by

---

²² Kwestię dyskursu maskulinistycznego w dziennikach O. Dowżenki i A. Lubczenki interesująco przedstawiła Iryna Zacharczuk. Zob. I. Zakharchuk, *Vijna i slovo. Militarna paradigma literaturi sotsialističnogo realizmu*. Lutsk 2008, cc. 406.

zachować je w dobrej kondycji żywotnej), w literaturze wyłonił się stereotyp liberalnej hegemonialnej męskości, kultywujący wizerunek seksualnie aktywnego heteroseksualnego mężczyzny, profesjonalnie wykonującego swe męskie zajęcia, umiającego zarobić na utrzymanie żony i dzieci, wyraźnie odgraniczającego świat swoich „męskich spraw” od świata kobiecego (rodziny, emocji), ale też i innych mężczyzn, stojących niżej w hierarchii społecznej (tzw. „mężczyzn miękkich”, m.in. homoseksualistów). Na szczególną uwagę zasługuje tutaj wzorzec męskości wypracowany przez tzw. „chimeryczną prozę” (Oleksandr Ilczenko, Wołodymyr Drozd, Wasyl Zemlak, Wałerij Szewczuk, po części także i wzmiankowany J. Hucalo).

Po rozpadzie Związku Radzieckiego i wyłonieniu się ukraińskiej niezależnej państwowości w kulturze, w tym i literaturze Ukrainy, analogicznie jak i w pozostałych literaturach narodów z krajów obszaru poradzieckiego, wyniknęła potrzeba ponownego zdefiniowania własnych wyobrażeń na temat rodzimej pamięci historycznej, oryginalnego charakteru narodowego oraz autentycznej, samowystarczalnej i niezależnej tożsamości narodowej, które byłyby w stanie nie tylko pokonać kolonialny kompleks prowincjonalnej „niepełnowartościowości” w odniesieniu do „minionego imperium radzieckiego”, ale także sprostać nowym wyzwaniom narodowych postzależnościowych realiów państwowych (m.in. efektów przemian ekonomicznych, skutków ubocznych transformacji społecznych, szans młodych ludzi w nowej zglobalizowanej rzeczywistości czy też przemian genderowych itp.). W odpowiedzi na nowe polityczno-kulturowe zapotrzebowania odrodzonej ukraińskiej państwowości centralnym zagadnieniem okazał się przede wszystkim problem ukraińskiej tożsamości narodowej, wobec której postmoderniści zaproponowali własne, oryginalne podejście. W realiach nowego paradygmatu kulturowego („postimperialnego, postkolonialnego, postradzieckiego i postmodernistycznego”) nie należało, ich zdaniem, rekonstruować hegemonialnego esencjalistycznego modelu ukraińskiej tożsamości narodowej, a wręcz przeciwnie – takowy zdekonstruować, budując w to miejsce tożsamość konstruktywistyczną, tj. otwartą, dialogiczną, będącą rezultatem nie narzucenia a wyboru, wypracowanego w interakcjach wspólnoty celów i wartości. Taki rodzaj tożsamości, w odróżnieniu od tożsamości esencjalistycznej, zwracającej się w przeszłość, poprzez stwierdzenie wspólnoty pochodzenia i dziedzictwa kulturowego, jest projektem na przyszłość, stanowiąc wspólne działanie dla wspólnych celów. Taka tożsamość może też być konstruowana na wielu poziomach, które nie wykluczając się wzajemnie, mogą z powodzeniem współistnieć. Postmoderniści logiczną konieczność gestu dekonstrukcji w stosunku do otrzymanej w spadku poradzieckim ukraińskiej tożsamości narodowej motywowali znamionującą ją poimperialną traumą, która niebezpiecznie blokowała swobodną i subiektywną realizację własnej, narodowej tożsamości Ukraińców. Dlatego też twórcy ci, wychodząc niejako naprzeciw teorii pozytywnego kryzysu Thomasa Kuhna, zaproponowali posttraumatyczny wariant ukraińskiej tożsamości narodowej, wpisany w wymiar katastrofy w Czar-

nobyli, a dokładniej w sytuację „po katastrofie”, czyli innymi słowy w wymiar postczarnobyli (jak ujęła to Tamara Hundorowa *per analogiam* ze sformułowaną przez Theodora W. Adorno (sytuacją „po Oświećciu”, posiadającą jednak wymiar pesymistyczny), wyposażony w terapeutyczne sensory kulturowe. W przekonaniu postmodernistów taką traumatyczną tożsamość narodową przez dziesiątki lat lansował najpierw dyskurs narodnicki, a potem neonarodnicki, sprzężony z dyskursem socrealistycznym. W ten sposób postmoderniści powrócili do modernistycznego projektu dekonstrukcji ukraińskiej tożsamości narodowej z początku XX wieku, projektu dramatycznie niezakończzonego przez tragiczne konteksty polityczno-historyczne, skutecznie blokujące procesy modernizacyjne w kulturze ukraińskiej na ponad 70 lat, które nie pozwoliły kulturze i narodowi ukraińskiemu „dorosnąć” i stać się narodem w pełni dojrzałym/samodzielnym, autentycznie męskim, tj. zmodernizowanym. Opisanie wyżej procesy zbiegły się w czasie z obserwowanym na Zachodzie „ponowoczesnym zwrotem” w podejściu do paradygmatu płci, do zmiany rozumienia, czym jest płeć – zaczęto ją bowiem rozumieć jako coś z natury dyskursywnego. Tak zdeterminowana podmiotowość i tożsamość stały się tematami zasadniczymi postmodernizmu, czy szerzej – ponowoczesności. Ważnym efektem owego postmodernistycznego zwrotu okazała się (w duchu myśli Jacquesa Derridy) dekonstrukcja męskości, która objawiła jej głęboki kryzys, acz w konsekwencji i silną jej relatywizację, co miało kolosalny wpływ na jej wizerunki w ówczesnych tekstach literackich (szczególnie warto zwrócić uwagę na następujące zagadnienia: superman, *tricster*, męskość chora, płynna męskość, męskość między erosem a pornografią; męskość jako kamp, męskość między globalizacją a glocalizacją, które wymagają odpowiednio ukierunkowanej analizy w twórczości takich pisarzy, Jurij Andruchowycz, Wiktor Neborak, Ołeksandr Irwanec’, [Jurko] Izdryk, Łes’ Paderewians’ki, Jurko Pokalczuk, Jurij Wynnyczuk, Jewhen Paszkows’ki, Serhij Żadan, Saszko Uszkałow, Lubko Deresz, Mychajło Brynych i in.)²³.

---

²³ Przedstawiony powyżej syntetyczny ogląd dyskursu maskulinistycznego w literaturze ukraińskiej XX–XXI w. szczegółowo analizowałam pod kątem wybranych aspektów w następujących swoich tekstach: *Trudne „męskie macierzyństwo” w literaturze ukraińskiej XIX–XX wieku: Taras Szezczenko – Jewhen Małaniuk – Mykoła Chwyłowy. „Slavia Orientalis” 2008, s. 229–245; Kolonialna tancerka w „Orgii” Łesi Ukrainki. „Porównania” 2009, nr 6, s. 195–207; Technologia polityczna ciała, czyli zaproszenie na egzekucję człowieka zbuntowanego w „Sanatoryjnej zonie” Mykoły Chwyłowego. „Slavia Orientalis” 2009, nr 4, s. 417–438; Ukraińska powieść produkcyjna jako produkt socrealistycznej kultury masowej. *Perspektywa postmodernistyczna. „Porównania” 2010, nr 7, s. 179–196* [wersja ang.: *The ukrainian production novel as a product of socialist realist mass culture. A post-modern perspective* – http://www.staff.amu.edu.pl/~comparis/index.php?option=com_content&view=article&id=225&Itemid=108&lang=pl] (data dostępu: 23.05.2013); *Postkolonialna dijsnist’ jak dżerelo strażdan* («Anarkhy in the UKR» Sergija Żadana), w: „Studia Sovietica”, vyp. 2: *Semiosfera radiańskoi kultury. Znaki i značennia*. Red. V. Kharkhun. Kyiv–Nižin 2011, s. 254–267; „...życie jest zbyt poważną sprawą, by mówić o nim poważnie”. *Kamp w twórczości pisarzy Bu-Ba-Bu. „Roczniki Humanistyczne” 2011, Tom LIX, z. 7, s. 71–97.**

W związku ze specyfiką zaproponowanych do omówienia problemów optymalnym szkieletem metodologicznym są szeroko rozumiane studia kulturowe. W ten nadrzędny horyzont metodologiczny zostanie wpisana także krytyka maskulinistyczna (tu prace m.in. Elizabeth Badinter, Roberta Bly, Roberta Conella, Micheala Kimmela, Pierre Bourdieu, Igora Kona, Zbyszka Melosika, jak również badania queerowe Jacka Kochanowskiego i Eve Kosofsky Sedgwick), zajmująca się zjawiskami szeroko rozumianej męskości i męstwa w literaturze i kulturze, wspomagana często antropologią i socjologią literatury. Krytyka maskulinistyczna proponuje nową szkołę interpretacji pisarstwa męskiego, dając wiele możliwości wydobywania z tekstów literackich nowych akcentów i wartości. Ponadto jest ona dobrym wprowadzeniem do nowoczesnego odbioru dzieła literackiego z pozycji genderowych, to znaczy akcentujących obecność kategorii płci na różnych poziomach kultury literackiej, przyczyniając się tym samym do dopełnienia stanu wiedzy na temat modernizmu i postmodernizmu, konstytuujących je mechanizmach kulturowych oraz ich wpływom na losy i obecny kształt literatury ukraińskiej współcześnie. W związku z tym ważną kategorią analityczną, która zostanie przez mnie zastosowana, będzie dyskurs genderowy, rozumiany jako dziedzina badająca kulturową tożsamość płci i jej uwikłania oraz skomplikowane relacje utrwalone w utworach literackich. Dlatego też niebagatelne znaczenie dla zbadania maskulinizmu w jego postaci dyskursywnej będą miały ustalenia teoretyczne Michela Foucaulta na temat dyskursu, transgresji, seksualności. Jego myśl pozwoli ustalić odszyfrowanie zawartych w analizowanych tekstach literackich praktyk funkcjonalnego użycia języka i produkcji znaczenia, wpisanych w relacje władzy i wiedzy. Wreszcie jednym z kluczowych narzędzi metodologicznych będzie także, nawiązujący do poststrukturalistycznych koncepcji M. Foucaulta, postmodernistyczny koncept performatywnej teorii płci sformułowany przez Judith Butler. Klamrą zaś spajającą całość prowadzonych badań będzie krytyka postkolonialna, której zastosowaniu przyświeca idea dokonania rewindykacji nie tylko mitów, symboli, stereotypów i ideologii ukraińskiego maskulinizmu w odniesieniu do radzieckiego imperium, ale także wobec tych samych zjawisk w wydaniu narodowym. Przyjęcie horyzontu krytyki postkolonialnej w oparciu o filozofię postmodernizmu niesie nadzieję na rzeczywistą dekolonizację literatury ukraińskiej, a tym samym dokończenie rozpoczętych w niej projektów modernizacyjnych z lat. 20. i 60. XX wieku, a także zdekonstruowanie, z myślą o konstruowaniu nowych jakości literackich, skutków pozornej modernizacji (kultury, społeczeństwa), która po 1991 roku mogła się dokonać, pozostając jednak procesem wciąż niedokonanym²⁴.

---

²⁴ Sądzę, że trzeba tu także zwrócić uwagę na kwestię wydawałoby się oczywistą, aczkolwiek, jak pokazuje praktyka naukowa, nie do końca jednak uświadamianą sobie przez badaczy zachodnioliterackiego, a nawet środkowo-wschodnioeuropejskiego literackiego (kulturowego) dyskursu gendero-

Należy więc żywić nadzieję, że zaproponowany sposób odczytania literatury ukraińskiej XX i początku XXI wieku może przyczynić się do ożywionej dyskusji środowisk ukrainistycznych w zakresie nowego odczytania i przewartościowania ukraińskiej tradycji literackiej, po pierwsze, z perspektywy świadomości historycznej epoki, w której poszczególni twórcy tworzyli i zaznaczyli swą obecność w kontekście *sensu stricto* maskulinistycznym, po drugie, z perspektywy współczesności, w której *masculinity studies* i *man's studies*, jako organiczne komponenty studiów kulturowych, stanowią jedną z najbardziej progresywnie i perspektywicznie rozwijających się dyscyplin współczesnej humanistyki. Takie podejście potencjalnie zawiera w sobie również możliwość rewindykacji współczesnego ukraińskiego kanonu literackiego. Jednocześnie fakt ów zwiększa i uatrakcyjnia wyzwanie, jakim jest podjęcie trudu nowej kategoryzacji i klasyfikacji tekstów z literatury ukraińskiej minionego stulecia, albowiem mogą one pokazać swe na wskroś nowe oblicze, nową, zaskakującą intelektualnie nośność z pozycji współczesnego czytelnika. Niewątpliwie to nowe podejście badawcze pozwoli w sposób znaczący dopełnić wiedzę na temat poszczególnych okresów czy oddzielnych nurtów w dwudziestowiecznym ukraińskim procesie historycznoliterackim.

A zatem, realizacja tak postawionego zadania może stać się doskonałym punktem wyjścia do dalszych interdyscyplinarnych szczegółowych studiów historycznoliterackich nad maskulinizmem ukraińskim już nie tylko w XX i na pocz. XXI w., ale także i nad dynamiką przemian ukraińskiej kultury literackiej w ogóle, co w przyszłości mogłoby zaowocować publikacją nowocześnie skonstruowanej historii literatury ukraińskiej, której brak wciąż stanowi poważną lukę badawczą. W polskiej ukrainistyce ostatnia tego typu próba była podjęta w 1989 roku przez Mariana Jakóbca. Dziś historia ta, wchodząca w skład trzeciego tomu *Dziejów literatur europejskich* (pod red. W. Floryana), jest już mocno zdezaktualizowana, bez szeregu zjawisk literacko-artystycznych i całej plejady blokowanych przez socrealistyczną cenzurę twórców, których do oficjalnego kanonu literatury ukraińskiej udało się przywrócić dopiero po 1991 roku. Z kolei w odniesieniu do literaturoznawstwa ukraińskiego tego typu kompendium genderowe, będąc komplementarnym wobec wcześniejszych studiów feministycznych Wiry Ahejewej, zaprezentowanych na łamach monografii *Przeźrenie kobieca (Žinočyjǎ prostir, 2003)*, stanowiłoby kontrpropozycję dla mało zwartej ideowo i metodologicznie, pozostającej ciągle w fazie opracowań, dwunastotomowej historii literatury, przygotowywanej przez Instytut Literatury Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie.

---

wego. Mianowicie, wypracowane przez zachodnią naukę genderowe strategie i narzędzia metodologiczne, w przypadku literatury (kultury) ukraińskiej mogą być jedynie punktem wyjścia, fundamentem, na którym ukraińskie studia genderowe muszą wypracować własne instrumentarium metodologiczne, za którego pomocą można będzie efektywnie zdiagnozować, badać i opisać narodową swoistość ukraińskiego dyskursu maskulinistycznego (czy szerzej: genderowego w ogóle). Uważam, że jest to obecnie najbardziej aktualne zadanie dla badaczy zajmujących się ukraińskimi *gender studies*.

Na zakończenie należy też dodać, iż podjęcie się realizacji tak wyabstrahowanego projektu naukowego jest niemałym wyzwaniem dla współczesnej ukrainistyki, w której nie tylko studia nad męskością, lecz studia genderowe, jako takie, wciąż stanowią teren i mało spenetrowany i grząski. Badacz, wkraczający na ów teren, będzie musiał się zmierzyć nie tylko z wieloma trudnościami wynikającymi z wewnętrznego skomplikowania istoty problemu, ale także z całym szeregiem przeszkód niemających nic wspólnego z literaturoznawczym czy historycznoliterackim meritum sprawy. Jednym z pierwszych i jednocześnie najczęściej stawianych zarzutów może być próba genderowej ideologizacji prezentowanego dyskursu naukowego, dalej chęć schlebiana aktualnym modom badawczym czy też nadużywanie metodologicznej terminologii genderowej etc. Niemniej, jestem głęboko przekonana, że nie zważając na tego typu przeszkody, badania nad dyskursem maskulinistycznym w literaturze ukraińskiej XX i XXI w. są ze wszech miar warte podjęcia trudu intelektualnego, albowiem w istocie swej stanowią one odpowiedź na najbardziej aktualne zapotrzebowanie społeczeństwa ukraińskiego, które po ponad dwudziestu latach od odzyskania niepodległości z powodu przeżywanego dziś kryzysu tożsamości narodowej oraz społeczno-kulturowej(-ych), stanęło znów w obliczu konieczności redefiniowania tychże tożsamości i dookreślenia konstytuujących je wartości, także w aspekcie genderowym²⁵.

---

²⁵ Por. Mapping Difference: *The Many Faces of Women in Contemporary Ukraine*. Ed. by M. J. Rubchak, foreword by C. Wanner. New York 2011; O. Hankivsky, A. Salnykova, *Gender in Transition: Legacies, Opportunities, and Milestones in Post-Soviet Ukraine*. W: *Gender, Politics, and Society in Ukraine*, op. cit., p. 3–28.